

Can Kakışım, Sınıf, Etnisite ve Kimlik: Sosyalist Paradigmanın
Evrimi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 304 s.

Değerlendiren: Asiye Şahin Bulut

Marksizmin üzerine inşa edildiği üç temel fikirden biri olan sosyal evrim süreci; bireyin dünyasını oluşturan aile, kabile, yerel ve bölgesel bağlılıkları bununla beraber ulusal bağlılığın yok olarak ve bireylerin küresel düzeyde kolektif bir kimlik etrafında bir araya gelerek ideal formuna ulaşmasını ve “asıl insan” olarak tanımlanan anlamlı bireyin ortaya çıkmasını hedeflemekteydi. Bu bakımdan bu ideal gerçekleşene kadar büyük uluslar, diğer tüm alt kültürel toplulukları yani kapitalist dönüşümü gerçekleştirebilme kapasitesine sahip olmayan “tarihsiz halkları” geri kalmış olarak kabul etmeli ve onların yolunu açmalıydı. Tarihsel süreç ilerlemeci bir yaklaşımla izah edilerek toplumların feodalizmden kapitalizme, kapitalist toplumda ise işçi devrimini gerçekleştirmek suretiyle komünist topluma ulaşacağı düşünülmekte idi. Bu noktada ulusal sorun olarak niteleyebileceğimiz her durum, bu tarihsel süreci yavaşlatacak, tıpkı lümpen proletarya gibi deyim yerindeyse ayak bağı olduğundan Marx ve Engels bu sorunun çözümünün ancak merkezileşmiş ulus devlet yapıları olduğunu düşünmekteydi (s. 24).

Peki kendisini böylesine katı bir biçimde sınıf temelli bir yaklaşım üzerine kuran sosyalist düşünce nasıl bir dönüşüm geçirerek etnik temelli hareketlerden azınlık soruna, feminist hareketlerden çevre hareketlerine kadar birçok kimlik temelli oluşumun içerisinde yer almaya, bunları konuşmaya, tartışmaya, toplumsal hareket ve siyasi parti çalışmalarında bu konulara yer vermeye başladı. Can Kakışım’ın doktora çalışmasına dayanan kitap, işte bu paradigmal dönüşümü kapsamlı bir biçimde ele alıyor. Kitap temelde sosyalizm düşüncesinin 1980 öncesinde hâkim olan sınıf siyasetinin 1980 sonrasında yani neoliberal küreselleşme çağı olarak

@ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. sahinasiye610@gmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0001-7757-7535>

adlandırılan bu yeni dönemde kimlik siyasetine evrilmesi sürecini ve buna paralel bir biçimde sürecin Türkiye'deki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu anlamda kitapta çağdaş ve geleneksel sosyalist yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak ele alınarak aralarındaki fark ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Kitap, üç temel bölümden oluşmaktadır. "Sosyalist Gelenekte Etnik Kimlikler ve Azınlıklar" başlıklı birinci bölümde, geleneksel sol anlayış içerisinde etnik kimlik ve azınlık meselesine yaklaşım, Marksizmin temel teorik zeminleri sorgulanarak ele alınmakta ve Marksizmin kurucusu olan Karl Marx ve Friedrich Engels'in yaklaşımları detaylı bir biçimde incelenmektedir. Bölümün devamında sosyalist deneyimler olan Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam ve Yugoslavya örnekleri etrafında teorideki yaklaşımın pratik deneyimler ile paralellik gösterdiği ortaya konulmaktadır. Bu bölümün son kısmında ise 20. yüzyıl Marksist düşünürlerinin etnik kimlikler ile ilgili ortaya koymuş oldukları fikirler ele alınmıştır. "Küreselleşme Çağında Sosyalizmin Evrimi" başlıklı ikinci bölümde, dünyada meydana gelen siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler etrafında sosyalizmin nasıl bir ideolojik kriz yaşadığı ve bu krizle nasıl bir paradigma değişimine uğradığı kısaca sınıf siyasetinden kimlik siyasetine geçiş süreci ele alınmaktadır. "Türkiye Sosyalizminde Etnisite Sorunu" başlıklı üçüncü bölümde ise başta Kürtler olmak üzere Türkiye'de azınlık, etnisite meselesinin parti faaliyetleri, parti yayın organları, dergiler ve hareketler üzerinden sosyalist düşünceyle paralel bir biçimde nasıl bir dönüşüm geçirdiği detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Marksist düşüncenin kurucuları olarak kabul edilen Karl Marx ve Friedrich Engels'in metinlerine bakıldığında, ulusal kimlik meselesine dair temelleri bulunan teorik bir kurgunun olmadığı görülmektedir. Marx ve Engels'in Hegel'den ödünç kullandıkları "devlet kurmamış halkların tarihi de olmaz" ifadeleri ile bahsettiği başka ulusların egemenliği altında yaşayan ve bu yönüyle tarihsel bir diriliğe sahip olmayan etnokültürel topluluklar olan tarihsiz halklar yaklaşımlarının ırkçılık çerçevesinde şekillendiğini söylemek çok mümkün görülmemektedir. Aksine onların etnisite meselesine yaklaşımlarında ileride gerçekleşecek proleter devrime ne şekilde hizmet edeceği fikri temel olmuştur. Nitekim onlara göre komünist devrim gerçekleştiğinde zaten ulusal bütün kimlikler yok olacaktı (s. 39).

Devlet yapılarının diğer ulusları egemenlikleri altında almasını "barbarlığa karşı medeniyetin, durağanlığa karşı ilerlemenin hakkı" olarak değerlendiren Marx ve Engels'in bu yaklaşımlarının sömürgecilik fikrini de beslediğini söylemek gerekir. Örneğin; Engels, Fransızların Cezayir işgalini, medeniyetin ilerlemesi için önemli bir adım olarak değerlendirirken benzer bir yaklaşımı Marx, İngilizlerin Hindistan

sömürgesi için yapmakta, İngilizleri Hindistan'ın kültürel elçileri olduğunu ve Hindistan'da Asyatik toplum yapısını ortadan kaldırarak Batı toplumunun temellerini atacak olmalarını ilerlemeye bir katkı olarak değerlendirmektedir (ss. 27-35).

Marksist düşünür Rosa Lüksemburg kapitalizminden sosyalizme geçildiği aşamada bütün uluslar gerçek özgürlüğe kavuşacağından küçük ulusal grupların devrim mücadelesinde büyük uluslara katılmaları gerektiğini, ulusların kaderini tayin hakkının bir yanılsama olduğunu ve bu fikirlerin devrim mücadelesini bölerek odağını kaydırıldığını düşünürken yüzyılın diğer önemli bir Marksist teorisyeni olan Anton Pannekoek'a göre ulusal kültür olarak ifade edilen durumun geçmişten gelen bir ruhsal gelenek olduğu ve sınıf mücadeleleri yoğunlaştığı takdirde tıpkı din gibi bunların da kaybolacağını ifade etmektedir. Eric Hobsbawm ise Ortodoks Marksizmin sıkı bir takipçisi olarak küçük bağımsız birimler yerine büyük ekonomik birimlerin oluşmasının daha ilerici bir yaklaşım olacağını düşünmekteydi (ss. 73-81).

Sol düşüncede 1980'lerde başlayan paradigma kayması, kimlik meselesinin sadece piyasa dinamikleri ve ekonomik sömürü süreçleri ile ilişkilendirilemeyeceği fikrinin ağırlık kazanmaya başlamasıyla ilişkilidir. Nitekim toplumun yapılanmasında ve ekonomik düzende yaşanan bu değişim, sol düşünce içerisinde işçi sınıfının da ekonomik yapısını kaybetmesine neden olacaktı. Bu aşamadan sonra klasik olarak tanımlanan sağ ve sol kavramları dönüşümler geçirmiş, ifade ettikleri anlamlar değişmiştir. Bu nedenle yeni dönemin düşünürleri arasında örneğin Nazizmin esin kaynağı olarak görülen Nietzsche, aynı şekilde Nazizme hem teorik hem de pratik anlamda katkı vermiş olan Carl Schmitt veya Nazizme sempati duyan Heidegger gibi isimlerin Yeni Çağ'ın sol düşünür isimleri olduğu görülmektedir (ss. 116-118).

Küreselleşme ile birlikte köklü bir değişime uğrayan ileri ulus devlet yapılarındaki üretim biçimleri ile beraber işçi sınıfının toplumsal yapı içerisindeki ağırlığı ve konumu da değişti. Dolayısıyla klasik sosyalizm anlayışının özel mülkiyet üzerindeki burjuva varlığının sona erdirilmesi çerçevesinde sürdürdüğü proletarya mücadelesi bu yönüyle anlamlı bir çerçeve olarak görünmemeye ve dolayısıyla sosyalist düşüncenin liberal demokratik ideolojileri desteklemesi gerektiği fikri öne çıkmaya başladı. Sol düşünce, radikal ve çoğulcu demokrasiye geçmeyi desteklemek gibi bir vazife yüklenmeli ayrıca ulusların kendi bağımsız devletlerini kurma fikrine ilerici hareketler olarak bakmalı ve desteklenmeli şeklinde bir yaklaşım gelişti. Kakişım, 1980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloku olarak nitelendirilen Sovyet Rusya'nın yıkılması ile birlikte sosyalizmin ekonomik uygulanabilir bir sistem olarak geçerliliğinin de büyük oranda yitirdiğini ve bu manada sol hareketlerin

kimlik siyasetlerini ön plana çıkarma sürecinin de ivme kazandığını söylemektedir (s. 132). Daha önce kültürel ve etnik farklılıkların parçalanmaya yol açacağı dolayısıyla devrime ayak bağı olacağı şeklindeki söylemlerden çeşitliliğe saygı, çeşitliliğe rağmen bir birlik, çeşitliliğin bir parçalama yaratmayacağı aksine birlik için önemli bir zemin oluşturacağı şeklindeki düşüncelere doğru bir kayma oluşmuştur (s. 134).

Eşitsizliği ekonomik ilişkiler üzerinden sürdürme düşüncesi yerine kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin kadın hareketlerine ve kadın kimliğine verilecek destekle giderilmesi veya azınlık haklarının korunması için öz yönetim haklarını sağlayacak olan çok kültürcü politikaların desteklenmesi gerekliliğinin savunulduğu ve çevre sorunları, hayvan hakları, eşcinsel talepler gibi klasik sosyalizm düşüncesinin içerisinde yer almayan konulardaki yönelimin ön plana çıktığı ifade edilebilir (s. 154).

Türkiye sosyalizminde etnisite sorununu ele aldığı bölümde Kakışım, konuyu dönemin sosyalist grupları, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu, Kadro Dergisi ve Vatan Partisi etrafında ele aldığı "gelenekselci dönem", Yön Hareketi, Türkiye İşçi Partisi ve kitlesel yasa dışı örgütlerin yaklaşımını ele aldığı "ulusal mahiyetin kabul edildiği dönem", Kurtuluş Dergisi ve Türkiye Komünist Partisi'nin yeni dönemini ele aldığı "ulus inşacı dönem", Yeni Gündem ve Birikim Dergileri ile bu dönemde kurulan siyasal partiler ile PKK ve Kürt hareketleri etrafında ele aldığı "çok kültürcü dönem" olmak üzere dört başlık altında incelemiştir.

Kakışım; Türkiye sosyalizminde etnisite sorununu 1960'larda kurulan bazı oluşumların varlığına kadar genel olarak Ortodoks Marksist anlayışa uygun bir biçimde etnik meselelerin ve azınlıkların genelde görmezden gelindiği, sınıf anlayışının ön planda olduğu bir mahiyette bulunduğunu ve bu sürecin temel karakteristik özelliklerine bakıldığında Kemalizme ve ulus devlet anlayışına tamamen destek veren bir yaklaşımın sergilendiğini ifade eder (s. 155). Türkiye Komünist Partisi'nin bu dönemde Kürt meselesini ilericilik-gericilik (üretim tarzları) dikotomisi içerisinde ele alarak örneğin; Şeyh Sait isyanını ilerici Kemalist harekete karşı konumunu korumak isteyen bir feodal mücadele olarak değerlendirmiştir. Partinin dönemin diğer Kürt isyanlarına yaklaşımı da bu şekildedir (ss. 169-170).

Ulusal mahiyetin kabul edildiği dönemde 1960'larda başlayan soldaki değişim, Yön Dergisi ile 1970'lere gelindiğinde Türkiye'de azınlık meselesinin sadece Ortodoks Marksist bir söylemle sınıflandırılarak açıklanamayacağını bu konunun söz konusu meselelerin ulusal bir niteliğinin bulunduğu kabul edildiği bir dönem olmuştur (ss. 184-186). Ancak bazı kabullerle beraber geleneksel çizginin de söylemlerinin devam ettiği görülmektedir. Özellikle ayrı bir devlet yapılına çok sert

ve net ifadelerle karşı çıkmıştır. Bu yazılar çerçevesinde her ne kadar Türkiye’de başta Kürt meselesi olmak üzere etnik problemlerin bulunduğu söylemde var olsa da onunla ilgili çözümlerin ancak sosyalist bir Türkiye kurulduktan sonra ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Yine Yön Dergisi’nin yazarlarından Niyazi Berkes, Türkiye’deki azınlık meseleleri ile alakalı patrikhane sorununu, Türkiye’nin bağımsızlığını tehdit eden bir mesele olarak ele almıştır (ss. 188-191).

İşçi Partisi’nin özellikle 4. Kongresinde Kürt halkının yaşadığı bölgedeki sorunların doğu sorunu adı altında bir kalkınma meselesi olarak ele alınmasının, hâkim sınıfların şovenist, milliyetçi görüşlerinin bir uzantısı olacağı şeklindeki söylemler başta olmak üzere bölgenin sosyal, ekonomik, siyasi, güvenlik, insan hakları gibi alanlardaki sorunlarıyla ilgili durum tespitleri yapılmaktadır. Ancak bununla birlikte partinin kapatılmasına dönük hukuki süreçler hakkında Behice Boran’ın hazırlanmış olduğu savunma metninde ayrılıkçı herhangi bir düşüncenin sadece yasalara aykırı olduğu için değil aynı zamanda bilimsel sosyalizme de aykırı olduğu için parti tarafından hiçbir şekilde savunulamayacağını net ifadelerle ortaya konulmuştur. Yine Türkiye İşçi Partisi’nin ikinci dönemi olarak 1975 yılında başlayan süreçte parti içerisinde doğu grubunun ayrılmış olması nedeniyle parti kongrelerinde ulusal meseleye dair söylemin oldukça zayıfladığı görülmektedir. Diğer yandan Kürt deyiminin bile kullanımının bilinçli bir biçimde yapılmadığı, Kürt sorunu denilecek yerlerde “doğu sorunu” ifadelerinin kullanılması bunu yansıtmaktadır (ss. 206-207).

Yazarın ulus inşacı dönem olarak ifade etmiş olduğu Kurtuluş Dergisi, Türkiye Komünist Partisi’nin yeni dönemi üzerinden etkileri görebildiğimiz bu dönemde etnik kimlik ile ilgili meselelerin farklı bir biçimde yer almaya başladığı, önceki dönemlerde ittifak halinde olunan Kemalist ideoloji ile şiddetli bir muhalefetin gerçekleştirildiği ve ittifak edilen grupların Kürt ulusalcı gruplar olduğunu gördüğümüz bir süreçtir. Kurtuluş Dergisi, Kürt meselesi ile ilgili yoğun bir ilgi göstermiş ve meseleye yaklaşımıyla kendinden önceki geleneksel çizginin çok dışına çıkan bir yayın çizgisi izlemiştir. Bu minvalde Mahir Çayan’ın “Kemalizm soldur, Kemalizm devrimci milliyetçilerin emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur” şeklindeki söylemlerini tamamen reddederek devrimcilerin asıl görevinin Kemalizmin bir sınıf ideolojisi olduğu hususunda bilinçlendirme yapmak olduğunu ifade etmişlerdir (ss. 214-215). Gerek Kurtuluş Dergisi’nde gerekse Türkiye Komünist Partisi’nin 1983 kongresinde ilan edilen programlarında Kürdistan kavramına yer verilmiştir. Kürtlerden ayrı bir ulus olarak söz edilmesi, onların kendi kaderini tayin hakkının bulunduğu, sömürge oldukları, anadilde eğitim haklarının bulunduğu gibi ifadeler ve söylemler bu anlamda değişimi açıklayan göstergeler olarak

karşımıza çıkmaktadır (s. 231). Kakışım, yaşanan bu değişimlerin partideki kadro yenilenmeleri ile ilgili olmadığını aksine dünya siyasetinde gittikçe kimlik meselesi ve ulusal azınlık hakları ile alakalı yaşanan değişimin Türkiye'deki yansımaları olduğunu ifade etmektedir.

Yazarın çok kültürcü olarak ifade ettiği dönem yine dünyadaki değişime paralel olarak Türkiye'deki sosyalizm içerisinde de en az sınıf siyaseti kadar güçlü bir biçimde kimlik siyasetinin varlığının görüldüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin fikriyatını izleyebileceğimiz dergiler ise Yeni Günden ve Birikim Dergileridir. Yeni Gündem Dergisi içerisinde solda çoğulculuk arayışlarını, Türkiye'de geleneksel solun indirgemeciliğine ve Kemalizmle bütünleşmesine dair çok sık eleştiriler görülmektedir. Yine derginin çok yoğun bir biçimde Kürt sorunu ve PKK hareketi ile ilgili yazıları yayınladığı ifade edilmektedir (ss. 240-244). Birikim Dergisi'nin ikinci yayın dönemi olan 1989 yılına gelindiğinde geleneksel bakış açısının terk edildiğini bunların yerine kimlik siyasetinin olabildiğince sahiplenildiğini görmekteyiz. Derginin açılış yazılarından başyazar Ömer Laçiner ve yine yazar Murat Belge'nin bu yaklaşımı sürdüreceğine dair ifadeleri görülmektedir Belge, açılış yazısında geleneksel sosyalizm eleştirisi yaparak ekonomik temelli bir yaklaşımın terk edilerek siyaset bazlı bir anlayışın belirlendiğini ifade etmiştir (s. 250).

Çok kültürcü dönem içerisinde ele alınan başlıklardan birisi de bu dönüşümü yaşayan PKK ve Kürt hareketidir. Özellikle örgütün kurucu üyelerinin yaklaşımının bağımsız bir devlet yapılanmasını, dört ülke arasında bölünmüş sömürge Kürdistan'ın birleşik ve bağımsız bir Kürt devleti olarak kurulması yönünde fikir ve eylemde bulunduğu ve bunu diğer ülkelerde bulunan Rızgari, Tekoşin, Kawa ve Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları gibi örgütlerin de benzer bir yönelimde olduğu ifade edilmektedir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde bağımsız bir devlet kurma projesinden vazgeçtiği bunun yerine demokratik ve barışçıl bir ülke modeli içerisinde kalınmasının ön plana çıktığı görülmektedir. Bilhassa Abdullah Öcalan'ın şu ifadeleri bu dönüşümü çok iyi açıklamaktadır: "Özellikle ulus devlet modelinin toplumlar için demirden kafes olduğunu kavradıkça hem özgürlük hem de toplumsallık kavramının daha değerli olduğunu fark etmişim" (ss. 276-280).

Can Kakışım, kitap boyunca ortaya koymuş olduğu Marksizmin ulus meselesine yaklaşımı etrafında sürdürdüğü tartışmanın sadece bu konu ile ilgili bir muhasebe olmadığını bunun aynı zamanda Marksizmin tüm kurumsal oluşumu ile ilgili bir kritik olduğunu ifade etmektedir. Marksizmin geçirmiş olduğu paradigma dönüşümünün dünyadaki gelişmeler ile ilişkili olduğu ancak Marksizm sınıf teorisinin reel sosyalist deneyimlerinin de göz önüne alınarak bugün çağa uygun bir bi-

çimde yeniden değerlendirilmesinin de mümkün olduğunu ifade eden Kakışım, bu çalkantılı dönemler ve tartışmaların aynı zamanda sosyalizmin eksik olan önemli bir sütununu da yerine yerleştirme imkânı tanıdığını ifade etmektedir. Nitekim ona göre demokrasi ya da özgürlük olmadan ekonomik eşitliğin tek başına bir anlam ifade etmeyeceği, insanların kültürel kimliklerinin kolay vazgeçilebilir unsurlar olmadığı, bütün bunları göz ardı ederek bir devrimin gerçekleştirilmesinin ve ekonomik sınıfların küresel düzeyde ortak bir bilinç düzeyinde hareket etmesinin de mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Toplumun sadece ekonomik üretim biçimleri etrafında da anlaşılamayacağı gerçeğiyle yüzleşildiği de ifade edilmektedir (s. 284).

Diğer yandan yazara göre Marksizmin ortaya koyduğu *artı değer* kuramı ve *yabancılaşma* kavramı, Lenin'in ifade etmiş olduğu *emperyalizm* düşüncesi veya Gramsci'nin *hegemonya* düşüncesi bugün hâlâ varlığını koruyan ve bugünün toplumunu anlamayı da kolaylaştıracak olan önemli kavram ve düşüncelerdir. Bu nedenle yazara göre ekonomik ilişkileri ve sınıf çatışmalarını tamamen göz ardı edecek ve tamamen kimlik siyaseti üzerinden kendini var etmeye çalışacak bir sosyalizmin bugünün mazlum halklarına söyleyeceği bir sözünün kalmayacağı ve sol düşüncenin toplumsal mücadele için bir hareket noktası oluşturmayacağı da bir gerçektir. Geleceğin sosyalizmi, dünyanın vicdanı olmayı, toplumsal yapı içerisinde adaleti temsil etmeyi ve bu bilincin toplumda yaygınlaşmasını sağlamayı arzu ediyorsa kültürel kimlik siyasetinde edinmiş olduğu tecrübeyi bırakmadan ama ekonomik ilişki biçimlerinin sınıfsal yapıların bugün hâlâ dünyanın gidişatında belki de en temel belirleyici etken olduğunu da ıskalamadan dengeli bir yaklaşım sergilemek mecburiyetindedir.

Kakışım bu kitapta, sol düşüncenin doğuşundan bu yana tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde geçirmiş olduğu fikrî dönüşümlerin bir izleğini sunmaktadır. Bu manada bu izleğin takip edilmesi ve dünyadaki dönüşümlerle paralel bir biçimde Türkiye'deki sol düşüncenin hikâyesinin anlaşılması açısından değerli bir birikimi okuyucu ile buluşturmaktadır. Yazar, sol düşünce içerisinde insanlığa yeniden ve yapıcı bir söylemin üretilmesinin mümkün olduğuna işaret etmekte ve bunun zorunlu bir ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bugün hâlâ burjuva, kendi sınıf çıkarları söz konusu olduğunda ortak bir şekilde hareket edebiliyorsa sosyalizm düşüncesi kapitalizm karşısında özgürlükçü, demokratik adil bir sistem geliştirmek zorundadır. Yazar, sosyalizmin bunu inşa edebilecek imkânlarla sahip olabileceğini ve bunu ancak sınıf ve kimlik siyasetleri arasında ideal bir denge kurarak yapabileceğini ifade etse de bugünün yeni dünya düzeninde bunu nasıl gerçekleştirebileceği sorusu da hâlâ karşımızda durmaktadır.